การอ่านอย่างมีวิจารณญาณ

นิธิ เอียวศรีวงศ์

หลักสูตรภาษาไทยสำหรับชั้นมัธยมปลายในปัจจุบัน มีวิชาหนึ่งที่ชื่อ "การอ่านอย่างมีวิจารณญาณ"

น่าตื่นเต้นดีนะครับ เด็กอ่านหนังสือมาอย่างไม่ใช้วิจารณญาณจนถึงมัธยมปลาย แล้วจู่ๆ ก็จะทำให้เด็กสามารถใช้วิจารณญาณในการอ่านได้ด้วยวิชาเพียงวิชาเดียว

หลักสูตรอธิบายความหมายของการอ่านอย่างมีวิจารณญาณไว้ว่า "การอ่านที่ผู้อ่านใช้ความคิดพิจารณาสิ่งที่อ่านอย่างรอบคอบถี่ถ้วน มีเหตุผล เพื่อวิเคราะห์หาคำตอบ สรุปสาระสำคัญ ทั้งเข้าใจโดยความหมาย โดยนัยของถ้อยคำ อารมณ์ จุดประสงค์ของผู้เขียน สามารถแยกแยะข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็น และประเมินคุณค่าของสิ่งที่อ่านได้อย่างถูกต้องเที่ยงธรรม"

โอ้โฮ เจ๋งเป้งเลยนะครับ คนจบมัธยมปลายควรอ่านได้อย่างนี้แหละ แต่เอ๊ะเดี๋ยวก่อนวิจารณญาณที่ต้องการให้เด็กมีนั้น คือการวินิจฉัยที่ต้องลงรอยเป็นอันเดียวกันเท่านั้นนี่ครับ เช่น ให้รู้จัก "วิเคราะห์หาคำตอบ" เป็น แล้วจะเป็นคำตอบของคำถามว่าอะไรเล่าครับ หากผู้อ่านตั้งคำถามที่ไม่เหมือนกัน คำตอบก็ไม่น่าจะเหมือนกัน

แม้แต่คำถามเดียวกัน วิจารณญาณของผู้อ่านก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องตรงกันด้วยนะครับ

คราวนี้ลองไปดูคำถามบ้าง

หนังสือแบบเรียนของวิชานี้เล่มหนึ่ง นำเอาเรื่องสั้นของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ชื่อ "ฆาตกรรมจากกันครัว" มาเป็นบทอ่าน พร้อมตั้งคำถามหนึ่งว่า

การกระทำของคุณนายอุ่นที่กำจัดสามีด้วยวิธีดังกล่าว (ท่านที่ลืมเรื่องนี้ไปแล้วก็ขออนุญาตบอกว่า คือ การทำอาหารอร่อยปรนเปรอสามี โดยเฉพาะที่แสลงโรคที่สามีเป็น จนในที่สุดก็ตาย) ท่านคิดว่าเป็นความผิดของหรือไม่ เพราะเหตุใด?

คำตอบมีให้เลือกได้ 5 อย่าง คือ 1) เป็นเพราะคุณนายอุ่นตั้งใจให้สามีตาย 2) เป็น เพราะคุณนายอุ่นไม่ห้ามสามี 3) ไม่เป็น เพราะไม่มีหลักฐานการฆ่า 4) ไม่เป็น เพราะสามีคุณนายอุ่นตายด้วยโรคประจำตัว 5) ไม่เป็น เพราะสามีคุณนายอุ่นไม่รู้จักประมาณในการกิน

คำตอบที่อาจารย์ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้คิดว่าถูกมีอยู่ข้อเดียวครับ คือ ข้อ 5

ผมไม่ขยันพอจะไปค้นเรื่องสั้นเรื่องนี้กลับขึ้นมาอ่านใหม่ แต่เท่าที่จำได้ ผมคิดว่าน่าจะเลือกได้ทุกข้อ แล้วแต่ว่าจะให้เหตุผลอย่างไรต่างหาก หนึ่งในสิ่งที่วิจารณญาณจากการอ่านจะให้แก่เราได้ก็คือ ความสามารถที่จะมองเรื่องเดียวกันจากหลายมุมไม่ใช่หรือครับ

มองได้หลายมุมแม้แต่มุมที่ผู้เขียนหรือผู้ถามไม่ได้นึกถึงด้วยนะครับ เช่น "ฆาตกรรมจากกันครัว" โดยผู้เขียนตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ตั้งคำถามเกี่ยวกับความชอบธรรมของกฎหมาย หากคุณฆ่าไม่เป็นคุณติดคุก หากฆ่าเป็นก็ไม่ติดคุก

ฆาตกรรมที่เราพบอยู่ตลอดเวลาในประเทศไทยไม่ได้มาจากกันครัว แต่มาจากโรงงานอุตสาหกรรมที่จ่ายค่าแรงต่ำกว่าจะครองชีพอย่างมีอนามัยได้ ปล่อยมลพิษให้คนรอบข้างตาย หรือใช้แรงงานเถื่อนอย่างโหดร้าย รวมทั้งมาจากนโยบายพัฒนาที่ทำให้คนเข้าไม่ถึงทรัพยากรการผลิตและการพัฒนา ฯลฯ

ไหวพริบที่ทำให้ขำลึกๆ ของแม่องุ่นและผู้เขียน อาจนำเราไปสู่ความเศร้าที่เกิดจากฆาตกรรมสยดสยองอันเกิดตำตาเราอยู่ตลอดเวลา โดยที่เราไม่เคยมองเลยก็ได้นะครับ ถ้าเราอ่านอย่างมีวิจารณญาณจริง

อาจเป็นอคติต่อโรงเรียนของนักเรียนที่ไม่เคยเรียนดีก็ได้นะครับ แต่จากประสบการณ์ส่วนตัว ผมพบว่าการอ่านหนังสือเป็นเรื่องอึดอัดน่าเบื่อหน่ายเมื่อเรียนชั้นมัธยมกลางๆ (คือปลายๆ ของมัธยมต้นปัจจุบัน) เพราะครูสั่งให้อ่านหนังสืออย่าง "ใช้ความคิดพิจารณาสิ่งที่อ่านอย่างรอบคอบถี่ถ้วน" นี่แหละครับ ท่านสอนให้อ่านตั้งแต่คำนำไปเลยทั้งๆ ที่เป็นส่วนที่เด็กอย่างผมข้ามาตลอด แต่ละถ้อยแต่ละคำต้องบรรจงอ่านจนเครียด

เครียดจนหมดรสของการอ่าน ผมเพิ่งมาพบเมื่อจบปริญญาตรีว่า หนังสือที่เขาบังคับให้อ่านในหลักสูตรนั้น ผมอ่านไม่จบสักเล่ม ไม่ว่าจะในภาษาไทย อังกฤษ หรือฝรั่งเศส เพิ่งอ่านขุนช้างขุนแผนจบด้วยความเพลิดเพลินซาบซึ้งเอาเมื่อได้เป็นอักษรศาสตรบัณฑิตไปแล้ว

เพื่อสนับสนุนการส่งเสริมการอ่าน การศึกษาไทยมักจะลืมสิ่งที่สำคัญที่สุดในการอ่านไป คือ ความสนุก ไม่มีสิ่งนี้เสียอย่างเดียว ก็ไม่มีใครอยากอ่านอะไรทั้งนั้น วิจารณญาณไม่ใช่สิ่งที่ขัดขวางความสนุกนะครับ ตรงกันข้ามวิจารณญาณ ทำให้ผู้อ่านสนุกมากขึ้นหาก

ผมออกจะเชื่อว่า คนไทยก็เหมือนคนอื่นๆ ในโลกที่อยู่ในวัฒนธรรมการอ่าน คืออ่านอย่างใช้วิจารณญาณเป็นมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว

ไม่อย่างนั้นเราจะมีวรรณคดีเรื่อง "ระเด่นลันได" ไม่ได้ เพราะมีคนอ่านอิเหนาด้วยวิจารณญาณนะสิครับ จึงเอียนพอที่จะล้อเลียนอิเหนาด้วยระเด่นลันได ทั้งนี้ไม่ใช่เฉพาะคนเขียนนะครับ คนเขียนย่อมเขียนอะไรที่รู้แน่ว่าคนอื่นจับอารมณ์อันนี้ของตัวได้ แล้วก็มีคนจับได้จริงๆ ระเด่นลันไดจึงไม่ได้สูญหายอันตรธานไป ยังอยู่คงทนสืบมาจนทุกวันนี้ได้

คนแต่ก่อนอ่านสามก๊กแล้ว ก็คิดแผลงจากหนังสือไปอีกมากมาย เช่นหาเหตุผลทางกลยุทธ์ ทางผลประโยชน์ส่วนตัวของตัวละคร หรือจากมุมมองของอีกฝ่าย ฯลฯ แล้วเขียนหรือบอกเล่ากันต่อๆ มา แสดงว่าเขาอ่านสามก๊กด้วยวิจารณญาณแน่

ใครเคยฟังเสภาก็จะรู้ว่า ครูเสภาเก่งๆ นั้น ท่านใช้ศิลปะการขับเพื่อเข้าถึงอารมณ์และความคิดของผู้ฟังอย่างแนบเนียน เพราะท่านรู้อยู่แล้วว่าผู้อ่านมีวิจารณญาณ จึงฟังเรื่องขุนช้างขุนแผนอย่างมีวิจารณญาณ ไม่อาจขับเสภาเรียบๆ ตั้งแต่ต้นจนปลายได้ เพราะการขับเสภาหรือการฟังเสภา ไม่ใช่การเล่าเรื่องหรือฟังเรื่องเฉยๆ

การอ่านอย่างมีวิจารณญาณนั้น สรุปให้เหลือหัวใจจริงแล้ว มีสองอย่าง คือ จับประเด็นให้ได้ ทั้งที่เป็นประเด็นหลักและที่แฝงเป็นนยะไว้ ห้องเรียนอาจมีวันช่วยการจับประเด็นแฝงเหล่านี้ได้ รวมทั้งช่วยให้เด็กได้เห็นว่าประเด็นต่างๆ ของสิ่งที่อ่านนั้นมีนัยยะยอกย้อนได้หลายนัยยะ ครูทำได้ไม่ใช่เพราะอ่านมามากกว่าเด็ก แต่เปิดให้เด็กๆ ได้แสดงความเข้าใจที่หลากหลายโดยไม่ต้องไปตัดสินผิด-ถูก ครูก็เป็นเพียงหนึ่งในสมาชิกของผู้ร่วมถกเถียงอภิปรายบทอ่านเท่านั้น

อย่างที่สอง ก็คือการมีปฏิกิริยากับสิ่งที่อ่าน อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์อยู่แล้ว คือ คนเรามักย่อมมีปฏิกิริยากับสิ่งที่เราประสบเป็นปรกติ เพียงแต่จะแสดงออกหรือไม่เท่านั้น หากไม่ถูกขัดขวางหรือได้รับการสนับสนุน ก็นำเอาปฏิกิริยานั้นออกมาเล่าสู่กันฟัง ปฏิกิริยานี้มาจากไหน ก็มาจากประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคน และมาจากประสบการณ์ของคนอื่นที่รวมเรียกว่า "ความรู้" อีกหนึ่ง

ปฏิกิริยาที่เด็กแสดงออกมาจากประสบการณ์ส่วนตัวที่แคบ และมาจากประสบการณ์คนอื่น ที่แคบเหมือนกัน ย่อมใช้วิจารณญาณได้จำกัดเป็นธรรมดา แต่ครูอย่าได้พยายามยัดเยียดวิจารณญาณของตนให้แก่เด็กเป็นอันขาด เพราะนั่นคือการตั้งข้อจำกัดของวิจารณญาณมิให้ได้พัฒนาต่อไปนั่นเอง

แม้การแลกเปลี่ยนอภิปรายกันในชั้นเรียน ก็เป็นการเรียนรู้ที่จะมองเห็นความหมายของบทอ่านได้หลายนัยยะ และขัดเกลาวิจารณญาณของแต่ละคนให้แหลมคมขึ้นไปพร้อมกัน

ฉะนั้นข้อสอบปรนัยจึงใช้ไม่ได้ในวิชานี้ เพราะมันไม่มีอะไรที่ผิด-ถูกอย่างไร้เงื่อนไขเช่นกัน

อันที่จริงการอ่านอย่างมีวิจารณญาณนั้นไม่ได้เกิดในห้องเรียนเท่านั้น แต่เกิดในชีวิตประจำวันของผู้คนมากกว่าตราบเท่าที่ผู้คนยังสนทนาด้วยกันเรื่องนวนิยาย ละครทีวี หนัง บทความ ข่าว ฯลฯ แบบเล่าสู่กันฟัง แทนที่จะวิพากษ์วิจารณ์หรือแลกเปลี่ยนวิจารณญาณกัน ห้องเรียนที่ดีอย่างไรก็ไม่อาจทำให้เกิดการอ่านอย่างมีวิจารณญาณได้

ตรงนี้แหละครับที่ผมคิดว่าห้องเรียนในการศึกษาไทยล้มเหลวไม่เป็นท่าเลย เพราะห้องเรียนไปคิดว่าตัวคือผู้ให้การเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ไม่ได้คิดว่าห้องเรียนเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องแทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวันของนักเรียน อ่านเรื่องสั้นของคุณศึกฤทธิ์อย่างมีวิจารณญาณ แต่อ่านตำราชีววิทยาอย่างงมงายตลอดเวลา จะทำให้เกิดการอ่านอย่างมีวิจารณญาณได้อย่างไร

ผมไม่ได้หมายความเพียงการไม่เอื้อเกื้อกูลกันระหว่างการเรียนวิชาต่างๆ เท่านั้นนะครับ แต่รวมถึงการใช้ชีวิตในโรงเรียนทั้งหมด สนับสนุนให้เด็กใช้วิจารณญาณหรือไม่เพียงไรด้วย เชื่อฟังคำสั่งของครูอย่างเดียวไม่ใช่การใช้วิจารณญาณนะครับ คำสั่งและระเบียบต่างๆ ก็ต้องผ่านวิจารณญาณของนักเรียนอย่างเสรีด้วย

แม้แต่คำถามว่าทำไมต้องยืนเคารพธงชาติทุกเช้า ก็เป็นสิทธิ์ที่เด็กจะถาม และเป็นเรื่องที่ต้องใช้วิจารณญาณในการโต้แย้งแลกเปลี่ยนความเห็นกันอย่างมาก

สรุปก็คือโรงเรียนไทยซึ่งเป็นภาพจำลองของสังคมไทยนั้น ให้ความเคารพแก่วิจารณญาณของบุคคล และเสรีภาพในการใช้วิจารณญาณจริงหรือไม่ หรือวิจารณญาณเป็นเพียงรูปลักษณ์ของความมีเหตุผลภายใต้การเชื่อฟังอย่างมืดบอดเท่านั้น

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2551, 2-8 พฤษภาคม). การอ่านอย่างมีวิจารญาณ. **มติชนสุดสัปดาห์.** 28 (1446), 9.

❑ ❑ ❑